

УДК 37.034

**КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**

Чеботарьова І.О.

*Харківський національний економічний університет
ім. Семена Кузнеця*

В роботі розглядаються теоретичні аспекти реалізації компетентнісного підходу в системі вищої освіти України. Акцент зроблено на формуванні комунікативної компетентності, висвітлені існуючі теоретичні підходи, структурні компоненти та складові комунікативної компетентності на основі досліджень вітчизняних і зарубіжних учених.

Ключові слова: Компетентність, компетентнісний підхід, комунікативна компетентність, мовна компетентність, інформаційно-комунікаційні технології.

**КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ:
ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ**

Чеботарева И.А.

В работе рассматриваются теоретические аспекты реализации компетентностного подхода в системе высшего образования Украины. Акцент сделан на формировании коммуникативной компетентности, освещены существующие теоретические подходы, структурные компоненты и составляющие коммуникативной компетентности на основе исследований отечественных и зарубежных ученых.

Ключевые слова: компетентность, компетентностный подход, коммуникативная компетентность, языковая компетентность, информационно-коммуникационные технологии.

COMMUNICATIVE COMPETENCE: THEORETICAL ASPECT

I.A. Chebotareva

This article focuses on the issue of theoretic aspects of realization of competency building approach in the system of higher education of Ukraine. The emphasis was made on forming communicative competence, the existing theoretical approaches were highlighted as well as structural components and parts of communicative competence based on national and foreign scientists' research.

Key words: Competence, competent approach, communicative competence, language competence, Information and communication technologies.

Актуальність дослідження та постановка проблеми. Сучасна Україна стала на шлях новітніх реформ, в тому числі і в системі освіти, обравши шлях європейської та світової інтеграції. Зі зростанням попиту на високоінтелектуальні, професійні кадри, виникла потреба переосмислення функцій освіти, перетворення її на сферу пріоритетної суспільної уваги. Опанування загальних професійних знань, умінь і навичок виявилось не достатнім для успішної професійної діяльності.

Одним з головних критеріїв якості освіти у вузі і показником професійного становлення студентів стало набуття у випускників вузу відповідних компетентностей. Компетентнісний підхід став основоположним в підготовці професіоналів кожної галузі народного господарства.

В рамках нашої статті ми хочемо зупинитися на теоретичних аспектах саме комунікативної компетентності. Термін комунікативна компетентність в педагогічній науці поширився в 80 рр. ХХ ст., коли провідні країни світу обрали шлях освітніх реформ.

На наш погляд, комунікативна компетентність є однією з базових характеристик професійної компетентності та професійної підготовки фахівців. Нажаль, в навчальних планах національних ВНЗ не передбачається предметів, що спрямовані на формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю усунення суперечності між нагальною потребою вдосконалення процесу формування комунікативної компетентності у майбутніх фахівців в умовах ВНЗ і недостатнім рівнем розробки теоретико-методологічного й технологічного забезпечення зазначеного процесу.

Аналіз досліджень та публікацій. Загальні питання формування комунікативної компетентності у зарубіжному досвіді розглядалися у роботах Г. Богіна, Л. Божович, Л. Виготського, Ю. Жукова, І. Зімньої, А. Маркової, Д. Равена, Н. Хомського, А. Хуторського, С. Шишова та ін.

В тому числі в роботах українських авторів: С. Абрамович, Л. Варзацької, М. Вашуленка, С. Дорошенко, та ін.

І. Зімяя в своїх наукових дослідженнях розглядає комунікативну компетентність як уявлення про мовну особу. Комунікативна компетентність постає як ціль підготовки спеціаліста. Її думку поділяють Э. Зеер, Н. Кузьміна, А. Маркова.

В дослідженнях Б. Ананєва, А. Бодалева, А. Леонтева, Б. Ломова розглядаються теоретичні аспекти комунікативної компетентності. Вищезазначені вчені розглядають здатність людини до встановлення взаємовідносин як специфічну форму активності суб'єкта. Автори наголошують, що людина розкриває свої особові якості в процесі спілкування, це пояснюється тим, що під час комунікації людина засвоює знання, цінності, засоби діяльності. Таким чином, людина формується як особистість та суб'єкт діяльності.

Ідеї компетентнісного підходу, як провідного принципу освіти розглядаються в роботах А. Аронова, А. Баранникова, А. Бермуса, В. Болотова, Г. Голуба, В. Красєвського, О. Лебедева, М. Рижакова, Ю. Татура, І. Фрумїна, О. Чуракової.

Сьогодні не існує єдиного підходу для визначення поняття комунікативної компетентності. Але більшість авторів серед ключових компетентностей виділяють саме комунікативну [3, 5, 11].

Проведений аналіз значної кількості наукових джерел свідчить, що сьогодні бракує розробок, пов'язаних з формуванням комунікативної компетентності, як на основі світового так і вітчизняного досвіду.

Постановка завдання. Зважаючи на викладене вище, метою цієї роботи є висвітлення на основі досліджень вітчизняних і зарубіжних учених методологічних і теоретичних основ процесу формування комунікативної компетентності, розгляд різних точок зору вчених на цю проблему. Визначення структурних компонентів та складових комунікативної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Переходячи до викладу основного матеріалу, слід зазначити, що в науковій літературі на ряду з терміном компетентність вживається термін компетенція. Аналіз робіт з проблеми компетентнісного підходу свідчить про те, що в сучасній науці не існує однозначного розуміння термінів «компетенція» і «компетентність».

Виділяють два напрямки розгляду цього питання. Це було зумовлено тим, що в англійській мові термін «*competence*», вперше вжитий англійським вченим Джоном Равеном, має однину та множину, це стало причиною перекладу двома способами: «компетентність» і «компетенція».

Представники першого підходу (В. Болотов, В. Леднев, М. Рижаків, В. Серіков і ін.) ототожнюють дані поняття, акцентуючи увагу на практичній спрямованості компетенцій.

Прихильники другого (І. Зімня, О. Мутовська, А. Хуторський, С. Шишов та ін.) принципово розмежовують дані поняття, позиціонуючи компетентність як первинну категорію. На думку А. Хуторського, компетенція – включає сукупність взаємозв'язаних якостей особи (знань, умінь, навичок, засобів діяльності), предметів, що задаються по відношенню до певного круга, і процесів, і необхідних для якісної продуктивної діяльності відносно до них. Компетентність – це володіння відповідною компетенцією, що включає його особливе відношення до неї і предмету діяльності [12].

Ми поділяємо точку зору вчених, які диференціюють ці категорії та беремо за основу термін компетентність. На наш погляд, особливе місце в педагогічній діяльності займає саме комунікативна діяльність, тому комунікативна компетентність як якість особи, що формується в мовній діяльності, виходить на перший план і розглядається як один

з показників якості освіти. Багато вчених психологів, педагогів, лінгвістів займаються дослідженням цієї проблеми.

Термін «комунікативна компетентність» (від лат. *communico* – роблю загальним, зв'язую, спілкуюся і *competens* (*competentis*) – здатний) означає сукупність знань про норми і правила ведення природної комунікації – діалогу, суперечки, переговорів і та ін. [1].

Вперше термін «комунікативна компетентність» зустрічається в соціальній психології та трактується як здатність встановлювати і підтримувати ефективні контакти з іншими людьми за наявності знань і умінь. Вчені трактують термін комунікативна компетентність як сукупність знань, умінь і навичок, необхідних для ефективного спілкування, які формуються в процесі навчання та в результаті практичного досвіду взаємодії з іншими людьми. На думку В. Куніциної, комунікативна компетентність – це є володіння складними комунікативними навичками та вміннями, формування адекватних умінь в нових соціальних структурах, знання культурних норм і обмежень в спілкуванні, знання звичаїв, традицій, етикету у сфері спілкування, дотримання пристойності, вихованість, орієнтація в комунікативних засобах, властивих національному, становому менталітету і що виражаються в рамках даної професії [7].

В сучасних дослідженнях комунікативної компетентності існує два підходи: теоретичний і практичний. У рамках теоретичного підходу дослідники розглядають поняття комунікативної компетентності, розробляють теоретичні концепції та моделі комунікативної компетентності, визначають її місце та роль в ефективному спілкуванні та взаємодії. Одні автори розглядають комунікативну компетентність як окрему характеристику особи (І. Макаровская, О. Муравйова, Л. Петрівська, Е. Сидоренко, Л. Цветкова), інші – як частину ширшого поняття (В. Куніцина, В. Співак), треті – як частину інших видів компетенцій, і як окрему характеристику особи одночасно (Ю. Жуков), четверті – як індивідуальну якість і певний стан свідомості групи людей (Ю. Ємельянов).

Представники практичного підходу акцентують свою увагу на процесі розвитку і вдосконалення комунікативної компетентності: розробляють методи розвитку комунікативних умінь (В. Захарова,

Н. Хрящева, С. Макшанов, А. Прутченков), реалізують програми підвищення комунікативної компетентності (І. Гаврилова, Е. Горюнова, Г. Миколаєва та ін.), пропонують практичні рекомендації для ефективного спілкування (Ю. Крижанская, В. Третьяков).

На думку А. Хуторського, комунікативна компетентність включає знання мов, спілкування з людьми, навички взаємодії в колективі, володіння різними соціальними ролями [11].

Е. Зеер, І. Климкович, А. Хуторський, Н. Яковлева та інші розкривають зміст термін компетентність через призму діяльності. В зв'язку з цим, термін «компетентність», «комунікативна компетентність», «професійна компетентність» вживаються в наукових роботах як синонімічні.

Деякими авторами до недавнього часу комунікативна компетентність трактувалась як «сукупність навичок і вмінь, необхідних для ефективного спілкування» [8]. Сьогодні термін «комунікативна компетентність» розглядається значно ширше. У сучасних дослідженнях триває теоретичний аналіз і осмислення даної категорії.

На думку Ю. Жукова, комунікативна компетентність – це система внутрішніх ресурсів, необхідних для ефективної комунікативної дії в визначеному крузі ситуацій міжособової взаємодії [4]. Він розглядає комунікативну компетентність і компетентність в спілкуванні як синонімічні поняття.

Розглядаючи комунікативну компетентність необхідно визначити її структурні компоненти. Існує кілька підходів розгляду цієї проблеми, вчені сфокусовані:

- на знаннях та здібностях, необхідних для спілкування (В. Захаров, В. Лабунська, Е. Руденський);
- на описі структури комунікативної компетентності, що здійснюється через комунікативні вміння. (А. Захаров, А. Мудрик);
- на комунікативних знаннях, здібностях та навичках, що являються структурними елементами комунікативної компетентності (Е. Сидоренко);

В сучасній педагогічній науці не має єдиного підходу до вирішення даного питання. Аналіз наукової літератури показав, що існуюче різноманіття визначень потребує конкретизації. Результати аналізу

вказують на відсутність єдиного трактування терміну комунікативної компетентності, внаслідок чого виникає проблема розробки методів її формування у майбутніх спеціалістів.

Ми вважаємо, що комунікативна компетентність – це один із основних компонентів професійної готовності, що включає знання про способи цілеспрямованого використання мовних засобів для вирішення завдань спілкування; високий рівень володіння рідною та іноземною мовами; володіння культурою спілкування, знання національної культури, менталітету, володіння інформаційно-комп'ютерними технологіями, особову готовність, що забезпечить співпрацю і взаємодію співробітників колективу.

Ми хочемо акцентувати увагу на таких компонентах комунікативної компетентності, як мовна компетентність та вміння користуватися засобами інформаційно-комп'ютерних технологій.

Мовна компетентність. Вперше, термін мовна компетентність, був введений Н. Хомським в середині ХХ ст. Він трактував його як ідеальне знання «говорящего-слушающего» [10] і семантично протиставляв його терміну «використання мови». В своїх дослідженнях Н. Хомський намагався абстрагуватися від реальних мовних актів і мав на увазі абстрактно мислимого носія мови. Реального ж носія мови з усіма його мовними особливостями він кваліфікував як об'єкт не лінгвістичного, а психологічного, соціологічного, дидактичного дослідження [9].

Наприкінці 60-х - початку 70-х рр. ХХ ст. Н. Хомський та його послідовники починають розуміти під цими термінами «мовну здатність», тобто потенційне знання мови і про мову його реального носія, і «мовну активність», тобто реальну мову в реальних умовах.

Багато дослідників заміняють термін «мовна компетентність» на терміни «знання мови», «володіння мовою», під якими вони розуміють не сукупності окремих умінь, а їх цілісні великі блоки. Наприклад, здатність до побудови висловлювання, до розуміння мови (Ю. Апресяна) та спілкування, слухання як особливі види мовної діяльності (в трактуванні І. Зімньої).

Сьогодні найчастіше мовна компетентність трактується як сукупність конкретних умінь та навичок, необхідних членові мовного спів-

товариства для мовних контактів з іншими та оволодіння мовою як учбовою дисципліною [6].

Під мовною компетентністю ми розуміємо вміння адекватно й доречно користуватися мовою в конкретних ситуаціях: висловлювати свої думки, бажання, наміри. Це допомагає розуміти світ та ефективно взаємодіяти з оточенням.

В умовах інтеграції України в світову спільноту змінилася і роль іноземної мови в системі освіти. Вона стає необхідною умовою для отримання стабільної і престижної роботи. Майбутній спеціаліст має знати не лише рідну мову, а також володіти хоча б однією іноземною на належному рівні. Політичні, соціально-економічні і культурні зміни значно розширили функції іноземної мови. З'явилися реальні умови для отримання освіти та роботи закордоном. Внаслідок цього змінилася роль іноземної мови в суспільстві, вона перетворилась в базовий елемент сучасної системи освіти. Європейська мовна політика включає формування у її громадян соціально-комунікативних компетенцій, що дозволяє їм стати конкурентно спроможними на ринку труда. Згідно з мовною політикою Європейського Союзу (ЕС), громадянин ЕС має знати три мови: рідну та дві іноземні – «велику» інтернаціональну та «малу». Про це було заявлено на Барселонському саміті у 2002 році. В Україні мовна політика також має проводитися згідно курсу євроінтеграції.

У попередніх роботах ми проаналізували навчальні магістерські програми національних ВНЗ, ми можемо зробити висновок, що сучасна система освіти в Україні з підготовки майбутніх спеціалістів орієнтована виключно на розвиток професійних умінь і навичок. Поза увагою залишається формування мовної компетентності, зокрема в умовах магістратури, що викликає суперечність між вимогами до професійної компетентності сучасних фахівців і реальним станом його підготовки до комунікативної складової в його діяльності [13].

Вміння користуватися засобами інформаційно-комп'ютерних технологій. Процеси інформатизації сучасного суспільства характеризуються процесами вдосконалення і масового поширення сучасних інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ). З появою комп'ютерних мереж і інших засобів ІКТ освіта придбала нову якість,

пов'язану в першу чергу з можливістю оперативно отримувати інформацію з будь-якої точки земної кулі. ІКТ – це спектр цифрових технологій, що використовуються для створення, передачі і поширення інформації та надання послуг.

За допомогою мережевих засобів ІКТ стає можливим широкий доступ до навчально-методичної і наукової інформації, організація оперативної консультаційної допомоги, моделювання науково-дослідної діяльності, проведення віртуальних навчальних занять, семінарів, лекцій в реальному режимі часу. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховному процесі сприяє підвищенню його ефективності, всебічному і гармонійному розвитку особистості студентів.

Сучасне суспільство вимагає необхідної підготовки від людини до швидкого сприйняття та опрацювання великого обсягу інформації, оволодіння сучасними засобами, методами та технологією роботи з інформаційними ресурсами. Майбутній фахівець отримує знання, яких не вистачає на весь період його майбутньої професійної діяльності. В умовах ВНЗ виникає потреба у підготовці майбутніх спеціалістів, які б могли здійснювати професійні обов'язки без адаптаційного періоду. В. Дарлінгер визначає комп'ютерну компетентність як рівневу освіту, що характеризує професійну підготовку фахівця до використання інформаційно-комунікаційних технологій на теоретичному, практичному і творчому рівні [2].

На наш погляд вміння та навички користування засобами інформаційно-комп'ютерних технологій є необхідною умовою професійної діяльності в сучасному світі. Вони складаються із засобів спілкування через Інтернет, ведення ділового листування, комп'ютерної грамотності; володіння електронною інтернет-технологією тощо.

Висновки. Проаналізувавши значну кількість нормативних документів, наукових джерел, електронних ресурсів мережі Інтернет, ми можемо зробити висновки: що широкий спектр точок зору щодо визначення терміну комунікативної компетентності свідчить про її важливість. Ми можемо зробити висновок, що існує різноманіття визначень потребує конкретизації. Методологічна база цього процесу потребує доопрацювання. Сформованість комунікативної компетент-

ності фахівців забезпечить ефективність професійної діяльності. На порядок денний виходить проблема підвищення рівня комунікативної компетентності майбутніх фахівців, розробки ефективних форм і методів, спрямованих на її розвиток в умовах ВНЗ.

Перспективи подальших досліджень. Питання формування комунікативної компетентності майбутніх керівних кадрів освіти є виключно важливим в процесі компетенизації освіти та потребує більш детального дослідження. В процесі подальшої кандидатської роботи ми плануємо розробити технологію та методи формування комунікативної компетентності керівників освіти в процесі їх професійної підготовки в умовах ВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання : навч.-метод. посіб. / І.Д. Бех. – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.
2. Далингер. В.А. Компьютерная компетентность – основа профессионализма современного учителя математики // Материалы конференции «Информационные технологии в образовании-2003». [Электронный ресурс]. Режим доступа: -<http://ito.edu.ru/2003/II/3/II-3-1788.html>
3. Жук О.Л. Психолого-педагогическая компетентность выпускника университета // Высшая школа. – 2004. – № 6. – С. 45-51.
4. Жуков Ю.М. Тренинг как метод совершенствования коммуникативной компетентности: дис. д-ра психол. наук. – М., 2003. – 356 с.
5. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование. 2003. – № 5. – С. 34-42.
6. Иванова А.Е. Языковая компетентность испытуемых в психологическом эксперименте // Язык и личность / Под ред. Д.Н. Шмелева. М., 1989. – С. 127 – 131.
7. Куницына В.Н., Казаринова Н.В., Погорьша В.М. Межличностное общение // Учебник для вузов. – Спб.: Питер, 2001. – 544 с.
8. Петровская Л.А. Компетентность в общении: Социально-психологический тренинг. – М. : МГУ, 1989. – 216 с.
9. Хомский Н. Синтаксические структуры // Новое в лингвистике. Вып. 1. – М., 1962.
10. Хомский Н. Язык и мышление / Пер. с англ.; Под ред. В.В. Раскина. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1972. – 122 с.

11. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования // Народное образование. 2003. – № 2. – С. 58-64.
12. Хуторской А.В. Определение общепредметного содержания и ключевых компетенций как характеристика нового подхода к конструированию образовательных стандартов [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>
13. Чеботарьова І.О. Формування мовної компетентності керівників освіти в умовах ВНЗ // Публічне управління XXI століття: від соціального діалогу до суспільного консенсусу. Збірник тез до XIV міжнародного наукового конгресу. 2014. – 332с.
14. Юнеско 2005. Информационные и коммуникационные технологии в подготовке преподавателей: руководство по планированию. – М.: Изд. ИНТ, 2005. – 288 с.